

Kurzynowski, Adam

Praca zawodowa mężatek w Płocku

Notatki Płockie 8/26, 30-32

1963

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

PRACA ZAWODOWA MĘŻATEK W PŁOCKU

W ramach zespołowych badań nad przeobrażeniem Płocka pod wpływem uprzemysłowienia, zorganizowanych przez Pracownię Badań Rejonów Uprzemysławianych PAN, podjęte zostało badanie nad aktywnością zawodową kobiet zamężnych¹⁾. Stanowi ono fragment szerszych badań nad przeobrażeniami struktury społeczno-zawodowej i uwarstwieniem społecznym w związku z procesem uprzemysłowienia miasta.

Zadaniem podjętego badania jest prześledzenie rozwoju aktywizacji zawodowej kobiet zamężnych do czasu budowy kombinatu (I etap badania) oraz ustalenie jak uruchomienie kombinatu petro-chemicznego i spowodowany tym ogólny rozwój miasta wpłynę na aktywizację zawodową kobiet zamężnych i kobiet w ogóle (II etap badania).

W szczególności badanie zmierza do ustalenia:

a) jakie zmiany w rozmiarach i strukturze zatrudnienia kobiet niezamężnych i zamężnych w Płocku nastąpiły do czasu rozpoczęcia budowy kombinatu, a głównie w okresie od 1950—1960 roku na tle industrializacji jaka dokonała się w Płocku do 1960 r. oraz pod wpływem ogólnych przemian społeczno-ekonomicznych w Polsce Ludowej,

b) jaki jest wpływ macierzyństwa na ciągłość zatrudnienia kobiet zamężnych,

c) czy i o ile uprzemysłowienie przyspiesza aktywizację zawodową mężatek i jakie tu działają czynniki,

d) jakie zmiany w postawach i w opiniach dotyczących kobiet zamężnych w Płocku spowodował proces industrializacji.

Podjęcie omawianego problemu ma poza względami teoretyczno-poznawczymi także znaczenie praktyczne przede wszystkim dla polityki zatrudnienia i przygotowania zawodowego kobiet i dla polityki socjalnej w zakresie rozbudowy sieci żłobków, przedszkoli, świetlic i innych urządzeń służących potrzebom matek pracujących.

Zebrane i wstępnie opracowane materiały statystyczne ze spisów 1931, 1950 i 1960 roku oraz wyniki ankiety dotyczącej wpływu macierzyństwa na ciągłość zatrudnienia pracownic zamężnych, przeprowadzonej w płockich zakładach pracy, pozwalają na udzielenie wstępnej odpowiedzi na postawione pytania.

AKTYWIZACJA ZAWODOWA MĘŻATEK
W LATACH 1931—1960

W okresie od 1931 do 1960 roku aktywność zawodowa kobiet zamężnych w Płocku bardzo się rozwinęła i dziś jest zjawiskiem masowym.

Dynamikę rozwoju aktywności zawodowej kobiet zamężnych w tym okresie przedstawia tablica 1.

Na przestrzeni 29 lat liczba mężatek czynnych zawodowo w Płocku zwiększyła się ponad trzykrotnie, a udział mężatek wśród ogółu czynnych zawodowo kobiet wzrósł z około 24% w 1931 roku do ponad 59% w 1960 r. W dzisiejszym Płocku pracuje więcej mężatek niż kobiet niezamężnych. Obok wzrostu zatrudnienia kobiet zamężnych w liczbach bezwzględnych, który dokonał się dzięki zapotrzebowaniu na pracę w związku z wykonywaniem zadań planowych

i ogólnymi przeobrażeniami społeczno-gospodarczymi w Polsce Ludowej, nastąpiła istotna zmiana w strukturze i charakterze zatrudnienia mężatek i kobiet w ogóle.

Aktywność zawodowa kobiet zamężnych
poza rolnictwem w Płocku

Rok	Liczba kobiet w wieku 15—59 czynnych zaw.	w tym mężatki	
		liczba	%
1931	3768 ^{a)}	900 ^{b)}	23,8
1950	3634	960 ^{c)}	26,4
1960	5109	3030	59,3

a) w wieku 16—59 lat,

b) szacunkowa liczba mężatek²⁾,

c) liczba mężatek ustalona na podstawie reprezentacji spisu 1950 dla m. Płocka.

Zródło: dane spisów 1931, 1950 i 1960 rok oprac. GUS

Zmiany te polegają przede wszystkim na prawie całkowitym zaniku zatrudnienia w służbie domowej, w której w 1931 roku pracowało około tysiąca kobiet, tj. ponad 26% ogółu kobiet czynnych zawodowo w Płocku oraz na znakomitym zmniejszeniu, a ściślej zaniku, pracujących na rachunek własny — w 1931 r. około 28% kobiet czynnych zawodowo poza rolnictwem pracowało na rachunek własny, podczas, gdy w 1960 r. tylko niecałe 2%³⁾

Najbardziej istotne zmiany w poziomie aktywizacji zawodowej mężatek w Płocku zaszły w ostatnim dziesięcioleciu. W 1950 roku wśród ogółu mężatek w wieku 18—59 lat było 17,5% czynnych zawodowo, a w 1960 roku odsetek ten wynosił aż 34%. W ciągu 10 lat aktywność zawodowa mężatek wzrosła dwukrotnie.

Dla porównania podajemy, że wśród ogółu kobiet niezamężnych w wieku 18—59 lat było czynnych zawodowo w 1950 roku — 67%, w 1960 r. około 60%. W młodszych rocznikach od 25—39 lat odsetki czynnych zawodowo kobiet niezamężnych są bardzo wysokie, przekraczają wszędzie 80%. W 1950 roku odsetki czynnych zawodowo kobiet młodszych są nieco wyższe niż w 1960 r., co jest wynikiem tego, że w 1950 roku było stosunkowo mniej kobiet w stanie małżeńskim.

Z porównania wskaźników aktywności zawodowej kobiet zamężnych i niezamężnych wynika, że podstawowa część rezerw żeńskiej siły roboczej tkwi wśród kobiet zamężnych, które przy sprzyjających

1) Badanie nad aktywizacją zawodową mężatek w związku z uprzemysłowieniem Płocka prowadzone jest pod ogólnym kierownictwem dr Jerzego Piotrowskiego.

2) Spisób dokonania szacunku liczby mężatek czynnych zawodowo w Płocku w 1931 i opracowania 20% reprezentacji spisu 1950 r. Zob. A. Kurzyński Aktywizacja zawodowa kobiet zamężnych w Płocku w latach 1931—1960, Pracownia Badań Rejonów Uprzemysławianych PAN, Seria Płocka, Zeszyt 2, 1962 r.

3) Zob. J. Piotrowski — Zmiany w strukturze społeczno-zawodowej miasta Płocka — Zeszyty Badań Rejonów Uprzemysławianych nr 2/1962, str. 96 tabl. 3 (dane dotyczące ludności miasta w starych granicach).

warunkach na rynku pracy w Płocku mogłyby być w większym stopniu zaktywizowane zawodowo, przy odpowiednim rozwoju urządzeń opieki nad dziećmi.

Większość pracujących mężatek posiada dzieci w wieku do 16 lat. Wśród ogółu mężatek czynnych zawodowo w wieku 18—59 lat, 72% posiadało dzieci w 1950 roku, a w 1960 prawie 76%. Znaczna ich część miała dzieci w wieku żłobkowym i przedszkolnym.

Aktywność zawodowa mężatek według liczby dzieci do 16 lat w latach 1950 i 1960 podaje tablica 2.

Odsetek mężatek w wieku 18—59 lat czynnych zawodowo według liczby dzieci w 1950 r. i 1960 r.

Liczba dzieci	odsetek czynnych zawodowo	
	1950	1960
0	24,4	36,2
1	18,6	41,0
2	11,4	33,8
3 i więcej	12,2	23,5

W obu okresach aktywność mężatek spada w miarę jak wzrasta liczba dzieci. Charakterystyczne, że w 1960 roku mężatki posiadające jedno dziecko pracowały stosunkowo częściej, niż mężatki bezdzietne, co się tłumaczy tym, że mężatki „bezdzietne” to przede wszystkim mężatki starsze, które już odchowwały dzieci.

Brak danych o wykształceniu mężatek uniemożliwia ustalenie jak poziom wykształcenia wpływa na ich aktywność zawodową — należy jednak sądzić, że wpływ ten jest bardzo silny. Dowodem na to jest duży wpływ wykształcenia na aktywność zawodową kobiet w ogóle. Np. w 1960 roku wśród ogółu kobiet w Płocku było czynnych zawodowo z wykształceniem wyższym 81%, średnim zawodowym ukończonym — 71%, średnim ogólnym ukończonym — 60%, a z podstawowym ukończonym — 32%. W miarę jak będzie wzrastał odsetek kobiet posiadających wykształcenie wyższe niż podstawowe, odsetek kobiet czynnych zawodowo będzie się zwiększał, w tym także odsetek czynnych zawodowo mężatek.

Aktywność zawodowa mężatek kształtuje się różnie w poszczególnych grupach społeczno-zawodowych. Stosunkowo najczęściej mężatki pracują w rodzinach pracowników umysłowych z kwalifikacjami zawodowymi — w 1950 roku pracowało — 38% żon, a w 1960 roku — 53%. W rodzinach pracowników umysłowych nie posiadających określonych kwalifikacji zawodowych pracowało odpowiednio: 24% i 42%. W robotniczych rodzinach poziom aktywności mężatek jest niższy. W rodzinach robotników kwalifikowanych pracowało w 1950 roku — 12% żon, w 1960 — 27%; a w rodzinach robotników niekwalifikowanych 13% i 32%. Stosunkowo najmniej często pracują mężatki w rodzinach pracujących na rachunek własny poza rolnictwem — w 1950 roku pracowało niecałe 9% żon, a w 1960 — prawie 17%

W 1960 roku we wszystkich grupach społeczno-zawodowych pracowało o wiele więcej mężatek niż w 1950 roku. Stosunkowo najwyższy poziom aktywności zawodowej mężatek był w 1960 roku w rodzinach kwalifikowanych pracowników umysłowych, co wynika między innymi stąd, że mężatki w tych rodzinach są na ogół lepiej przygotowane do podjęcia pracy — z reguły do pracy umysłowej — i chętniej ją

podejmują, niż mężatki o niższym poziomie przygotowania zawodowego.

PRACA I MACIERZYŃSTWO

W celu uzyskania danych o zatrudnieniu mężatek po urlopie macierzyńskim przeprowadzono dwukrotnie w wybranych zakładach pracy ankietę, która objęła wszystkie pracownice zamężne, które urodziły dziecko w 1960 i w 1962 roku. W objętych badaniem zakładach zebrano na podstawie akt podstawowe informacje o 157 mężatkach, które rozpoczęły urlop macierzyński w 1960 r. i o 109 rozpoczynających urlop macierzyński w I połowie 1962 r. Badanie nad wpływem macierzyństwa na ciągłość pracy stanowi fragment badania nad aktywizacją zawodową mężatek i wiąże się ściśle z badaniami nad rodziną i jej przeobrażeniami w związku z uprzemysławianiem miasta. Końcowym celem badania jest ustalenie wzoru zachowania się pracownic zamężnych w związku z macierzyństwem.

Wyniki ankiety za rok 1960 i 1962 są wystarczająco reprezentatywne dla ogółu zatrudnionych mężatek w Płocku, ponieważ w badanych zakładach zatrudnionych było w obu okresach ponad połowę kobiet czynnych zawodowo w Płocku.

Zebrany materiał umożliwia udzielenie odpowiedzi na następujące pytania: ile pracownic zamężnych odchodzi z pracy po urodzeniu dziecka i jakie różnice w sytuacji rodzinnej i zawodowej istnieją pomiędzy pozostającymi w pracy a rezygnującymi z zatrudnienia.

Spośród 157 mężatek, które urodziły dziecko w 1960 r. po dwóch miesiącach od chwili zakończenia urlopu macierzyńskiego pracowało 81%, w I półroczu 1962 roku wskaźnik ten wynosił również 81%; nie zaszły więc pod tym względem zmiany. Jedynie rezygnacje bezpośrednie, tzn. takie kiedy mężatki nie wracają do pracy po zakończeniu urlopu macierzyńskiego, były w 1962 roku nieco wyższe — 15% ogółu, niż w 1960 roku — 12%.

Podkreślić należy, że odsetek mężatek pozostających w zatrudnieniu jest bardzo wysoki.

Pomiędzy pracownicami umysłowymi i fizycznymi występują dość duże różnice w stopniu rezygnacji z pracy po urodzeniu dziecka, np. w 1960 roku wśród pracownic fizycznych pozostało w zatrudnieniu ponad 72%, a wśród umysłowych ponad 91%; w 1962 roku odpowiednio: 73% i 89%. Różnice te wystąpiły również bardzo wyraźnie w analogicznym badaniu ogólnokrajowym⁴⁾.

Z zebranych materiałów wynika, że na decyzje o dalszej pracy wywiera wpływ całokształt sytuacji zawodowej i rodzinnej poszczególnych pracownic.

Jak wyżej podaliśmy sam fakt wykonywania pracy umysłowej czy fizycznej wpływa w różnym stopniu na decyzję o dalszej pracy. Pracownice umysłowe rezygnują z pracy rzadziej, bo są na ogół lepiej przygotowane do zawodu, prawdopodobnie wiążą większe nadzieje na stabilizację w zatrudnieniu i awans zawodowy. Bardzo ważne jednak wydaje się i to, że praca umysłowa jest na ogół mniej uciążliwa i wykonywana jest w stosunkowo lepszych warunkach, a poza tym obowiązujące ustawodawstwo stwarza nie-

4) Zob. A. Kurzynowski. — Macierzyństwo a ciągłość zatrudnienia pracownic zamężnych — Biuletyn IGS nr 1/2 1962.

co inne warunki dla pracownic umysłowych, np. dłuższy urlop wypoczynkowy, zachowanie zarobku w przypadku usprawiedliwionej nieobecności w pracy, co w sumie znacznie ułatwia godzenie pracy z wychowaniem dzieci.

Na to czy mężatka wróci do pracy po urodzeniu dziecka czy nie, wywiera pewien wpływ dział gospodarki w którym ona pracuje. Stosunkowo najmniej mężatek rezygnuje w dziale oświata, nauka i kultura oraz ochrona zdrowia; w 1960 roku kontynuowało tu pracę 97% mężatek, a w 1962 — 94%. W dziale handlu występuje jeden z najniższych odsetków mężatek pozostających w zatrudnieniu w porównaniu z innymi działami, w roku 1960 pozostało w zatrudnieniu w handlu 80%, a w 1962 roku — 71%. Wysokie odsetki pozostających w zatrudnieniu w dziale oświata i służbie zdrowia, wynikają sęd. że w działach tych jest zatrudnionych bardzo wiele kobiet z kwalifikacjami zawodowymi (nauczycielki, pielęgniarki itp.). Natomiast w handlu niski odsetek spowodowany jest częstymi rezygnacjami wśród ekspedientek. Stosunkowo częstsze rezygnacje wśród ekspedientek wiążą się z tym, że praca ta odbywa się w dość uciążliwych warunkach, co w sumie stwarza niedogodności w kojarzeniu obowiązków matki i pracownicy.

WYKSZTAŁCENIE I DOSWIADCZENIE ZAWODOWE

Wyniki omawianej ankiety w Płocku, jak i dane ogólnokrajowe wskazują, że im wyższy jest poziom wykształcenia tym częściej mężatka pracuje po urlopie macierzyńskim. I tak: wśród ogółu badanych mężatek z wykształceniem 1—7 klas pozostało w zatrudnieniu w 1960 r. — 74%, w roku 1962 — 76%, z wykształceniem średnim ogólnym i zawodowym ukończonym odpowiednio 100% i 85%. W obu okresach wszystkie kobiety z wyższym wykształceniem powróciły do pracy.

Jeżeli weźmiemy pod uwagę poziom wykształcenia i rodzaj zatrudnienia (F czy U) to okazuje się, że pracownice umysłowe z wykształceniem podstawowym rezygnują z pracy mniej często niż pracownice fizyczne z tym wykształceniem. Np. wśród pracownic z wykształceniem podstawowym pozostało w zatrudnieniu w 1960 roku wśród fizycznych — 73%, wśród umysłowych 82%, w 1962 roku odpowiednio: 75% i 83%. Fakt ten w dużej mierze potwierdza nasze spostrzeżenia o zależności decyzji o dalszym zatrudnieniu od rodzaju wykonywanej pracy.

Ogólny staż pracy jest czynnikiem, który ma wpływ na decyzję o pozostaniu w zatrudnieniu. Kobiety z krótkim stażem rezygnują z zatrudnienia częściej niż te, które mają dłuższy staż pracy. Np. wśród ogółu badanych mężatek ze stażem pracy do 2 lat zostało w zatrudnieniu w 1960 roku — 71%, w 1962 roku — 81%, a spośród kobiet ze stażem pracy ponad 6 lat zostało w zatrudnieniu odpowiednio — 90% i 88%. Wpływ stażu pracy na decyzję o kontynuacji zatrudnienia występuje wśród pracownic fizycznych i wśród pracownic umysłowych.

Wyższe odsetki mężatek ze stażem pracy ponad 6 lat, kontynuujących zatrudnienie są wynikiem tego, że pracownice te są z reguły starsze, ich związanie z zawodem jest większe, więcej na ogół zarabiają i posiadają większe doświadczenie w łączeniu obowiązków domowych i pracy zawodowej, niż kobiety o krótszym stażu pracy.

ZAROBKI

Mężatki zarabiające więcej, częściej powracają do pracy, niż te które zarabiają mniej. W miarę wzrostu zarobku odsetek kontynuujących pracę wzrasta np. wśród mężatek zarabiających do 800 zł zostało w zatrudnieniu w 1960 roku — 72%, w 1962 roku — 63%, a wśród zarabiających od 1200—1500 zł odpowiednio: 96% i 80%. Wyniki ogólnokrajowe potwierdzają tę zależność jeszcze dobitniej i jednocześnie wykazują, że występuje ona wśród pracownic umysłowych i fizycznych.

LICZBA DZIECI

Mężatki posiadające więcej dzieci kontynuują pracę częściej niż te, które mają ich mniej. Zależność ta ujawnia się wśród pracownic umysłowych i fizycznych. Wśród pracownic fizycznych z jednym dzieckiem pozostało w zatrudnieniu w 1962 roku ponad dwie trzecie, a z ośmiu matek posiadających troje dzieci nie zrezygnowała z pracy żadna, wśród umysłowych z jednym dzieckiem pozostało w pracy — 89%, z trogiem i więcej wszystkie. Jeszcze silniej zależność ta występuje w danych ogólnokrajowych.

Zależność tę można chyba wyjaśnić działaniem selekcji zawodowej, która jest szczególnie silna po urodzeniu pierwszego dziecka. Mężatki, które urodziły drugie czy trzecie dziecko to z reguły są te, które powzięły decyzję na rzecz pracy po urodzeniu pierwszego dziecka — a więc te, które potrafiły połączyć dom i pracę zawodową.

Wśród mężatek pozostających w zatrudnieniu a posiadających więcej dzieci jest zapewne część tych, które z różnych względów rodzinnych muszą pracować.

WIEK MATKI

Mężatki młodsze częściej rezygnują z pracy niż starsze. W 1960 roku wśród ogółu badanych mężatek w wieku do 24 lat zostało w pracy 70%, w wieku 25—29 lat — ponad 83%, w wieku 30 lat i więcej — 88%. Podobnie układały się odsetki w 1962 r.

Mniej częste rezygnacje z pracy wśród mężatek starszych są zrozumiałe. Mają one większe doświadczenie w wykonywaniu obowiązków macierzyńskich i są bardziej związane z zawodem, bo z reguły mają dłuższy staż pracy i uzyskują większe zarobki.

*

Zarówno dane dotyczące poziomu aktywizacji zawodowej mężatek w latach 1931—1960, jak i wyniki ankiety w zakładach pracy wykazują, że aktywizacja zawodowa mężatek w Płocku jest zjawiskiem coraz bardziej powszechnym. W związku z budową kombinatu i ogólnym rozwojem miasta następuje dalszy wzrost możliwości pracy dla kobiet. Ponieważ jak już mówiliśmy większość rezerw siły roboczej tkwi wśród kobiet zamężnych, należy sądzić, że aktywizacja zawodowa mężatek w Płocku stopniowo wzrasta. Sprzyjać temu będzie nadal między innymi wzrost ogólnego poziomu wykształcenia w mieście i podnoszenie poziomu przygotowania zawodowego oraz dążenie do ograniczania liczby dzieci w rodzinie.

Wśród pracujących mężatek w Płocku pracuje coraz więcej mężatek posiadających małe dzieci. Rozszerzająca się praca mężatek dietetycznych wskazuje na konieczność rozwoju urządzeń opieki nad dziećmi matek pracujących (żłobki, przedszkola, świetlice szkolne itp.), rozwoju usług i zaopatrzenia.